

MLETAČKO GOSPODARENJE ŠUMAMA OTOKA KRKA

Stjepan Frančišković

I. ZATEČENO STANJE

Stanišni su elementi, napose tlo i podneblje, primarni prirodni faktori koji na jednom određenom topografskom prostoru određuju karakter vegetacije. Taj je karakter na otoku Krku različit od onog na susjednom kopnu unatoč neznatne udaljenosti, a različit je i na samom otoku, gdje u sastavu vegetacije postoje upadljive razlike između sjevernog, srednjeg i južnog dijela otoka. Dok sjeverni i južni Krk čine pretežno vapnenačke ogoljele ravni, naročito na terenima koji teku uporedo s obalom Vinodolskog kanala, dotle je za srednji Krk značajna flišna udolina i bujna vegetacija s tipičnim šumskim parcelama tzv. »drmunima« — u stvari ostacima nekadanjih hrastovih šuma korištenih za svrhe brodogradnje. Današnje, dakle, diferencije u rasprostranjenju i sastavu vegetacije nisu posljedica samo pedoloških i klimatskih već u daleko većoj mjeri antropogenih utjecaja.

Promatramo li šumski areal kao najjače biljne asocijacije za period minule četvrti ovog stoljeća (interval od 1930. resp. 1938—1964. god.) ustanovit ćemo za Krk s pripadnim školjevima slijedeće:¹

	1930. godina:	1938. godina:	1964. godina:
	(Apsolutni iznosi u hektarima)		
Teritorij:	42.812 (100,0%),	42.845 (100,0%),	42.839 (100,0%)
Šumsko tlo:	11.100 (25,9%),	12.264 (29,0%),	13.991 (33,0%)
Poljopr. tlo:	30.003 (70,0%),	29.011 (68,0%),	26.997 (63,0%)
Neplodno tlo:	1.709 (4,1%),	1.570 (3,0%),	1.851 (4,0%)

Ako sada zanemarimo neznatne diferencije u veličinama teritorija, naročito je upadljivo za vremenski interval od 1938—1964. god. da se poljoprivredni prostor smanjio za okruglo 2.000 hektara tj. u glavnom za onoliko za koliko su se povećale površine šumskog i neplodnog zemljišta.

Proizlazi da je današnje stanje obilježeno procesom degradiranja zemljišta, odnosno sukcesivnim napuštanjem poljoprivrednog u korist šumskog i neplodnog tla. Ta pojava kao posljedica neracionalnog gospodarenja nije za Krk ništa novo, već u stvari nastavak vjekovnog procesa, čiji počeci sižu gotovo osam stoljeća unatrag. Pri tom presudnu ulogu u razaranju šumskog pokrova nemaju samo sječe već i ono što je iz njih slijedilo, a to je napasivanje stoke, koje je na Krku lako provedivo kroz čitavu godinu. To uostalom potvrđuje i glasoviti poznavalac jadranskog krša **S. Scharnagl**, prema kojem je, više nego veliko iskorišćavanje drva, pustošenju pomoglo prekomjerno pašarenje, koje je na putu svakom regeneriranju šume (**S. Scharnagl: Die Forstwirtschaft im österreichischen Küstenlande, Wien 1873**). Prvu etapu u devastacionom procesu čine svakako radikalne sječe sklopljenih sastojina visokog uzgoja (stabla iz sjemena), koje u narednoj etapi prelaze postepeno u srednje i niske šume (regenerativna snaga panjeva kod listača), nadalje daljnjim sječama u progaljane šikare i kamenjare. Obešumljeni se prostori pretvaraju tokom vremena u pašnjake, izložene suncu i vremenskim nepogodama, čijim djelovanjem sve više nestaje humoznog zemljišnog sloja, a na njegovo mjesto izbija kamena podloga. Što, dakle, više odmičemo u prošlost, to, uz pretpostavku ovakvog procesa, moramo nailaziti na svjedočanstva većih areala visokih šuma, a manjih kod izdanača, pašnjaka i goleti. Naravno da kod toga moramo i za budućnost predviđati nastup bržeg procesa degradacije, kao i naglije širenje kamenih goleti.

Smanjivanje poljoprivrednog areala predstavlja mnogo veću nesreću nego što se to čini letimičnim pregledom numeričkih podataka. Treba imati u vidu da se po statističkoj registraciji u poljoprivredu ne računa samo obradivo zemljište već i livade te pašnjaci, a to su zapravo najzapuštenija i najviše osiromašena tla na otoku. Za studij je privrednog progressa potpuno svejedno da li ova zemljišta iskazujemo u okviru šumskog (kao u tal. katastru: prati-pascoli) ili u okviru poljoprivrednog areala (naše statističke evidencije), jer u svakom slučaju ova zemljišta predstavljaju krajnje iscrpljene predjele, prepuštene sudbini. A upravo ta zemljišta prema zvaničnim evidencijama zapremaju na otoku Krku slijedeće vrijednosti:

- 1930. godine: obradivo tlo 7.397 ha a pašnjačko 22.539 ha
- 1964. godine: obradivo tlo 6.093 ha a pašnjačko 20.748 ha
- 1966. godine: obradivo tlo 5.124 ha a pašnjačko 22.106 ha

prema ukupnoj površini teritorija od okruglo 42.800 ha.² Kod toga treba napomenuti da je u gornjim brojkama kod pašnjaka obuhvaćen i areal livada, ali te dolaze u tako neznatnoj površini da se mogu u ovom razmatranju zanemariti. Tako za 1930. god. evidencija iskazuje 22.298 ha pašnjaka, a samo 241 ha livada (u ostalim se godinama livade i pašnjaci iskazuju kumulativno).

Iz gornjih podataka proizlazi da učešće obradivog zemljišta u cjelokupnom poljoprivrednom arealu ne prelazi 1/4 površine, dok na pašnjački

prostor otpada više od 3/4 svega poljoprivrednog tla — a blizu polovina teritorija. A to je fatalna činjenica, pogotovo ako uvažimo da najveći dio pašnjaka stoji pred potpunim sterilitetom.

Kod traženja ostalih indikatora za razvoj devastacionog procesa moramo posegnuti za predratnim podacima, jer još nisu objavljeni materijali novije inventarizacije u šumarstvu. Međutim, kod strukture sastojina ovdje ne treba očekivati neke bitne promjene između današnjeg i predratnog stanja, pogotovo ne neki preokret na bolje. Taksacioni materijali iz 1938. god. iskazuju da od ukupne šumom obrasle površine 12.096 ha (teritorij 42.845 ha) otpada na slijedeće sastojine:³

a) visokog uzgoja (stabla iz sjemena)	136 ha ili 1,1 ⁰ /o
b) srednjeg uzgoja (stabla iz sjemena i panja)	103 ha ili 0,9 ⁰ /o
c) niskog uzgoja (stabla iz sjemena i panja)	11.787 ha ili 97,4 ⁰ /o
d) drugih oblika (parkovi i nasadi)	70 ha ili 0,6 ⁰ /o

a na sastojine:

a) četinjača (crni bor)	206 ha ili 1,7 ⁰ /o
b) listača	11.890 ha ili 98,3 ⁰ /o

ili drugim riječima: dok pašnjački prostor zaprema 5/10, obradivo zemljište nešto preko 1/10, dotle šumom obraslo tlo zauzima blizu 3/10 čitavog teritorija. Ali na tom tlu gotovo i nema drugih uzgojnih oblika osim izdanača submediteranskih listača (oko 98⁰/o). Ako sada uzme-mo u obzir, da prema snimanjima iz 1961. god. ove izdanače iskazuju drvenu masu od svega 16 m³ po hektaru, onda moramo doći do zaključka da to zapravo i nisu uopće gospodarene šume, već progaljane šikare i kamenjari — na granici goleti. Obračunamo li prosjeke drvnih masa po jedinici površine (1 ha) za šume u SR Hrvatskoj, onda dobivamo za područje bivšeg kotara:⁴

Rijeka	195 m ³ /ha	Zagreb	91 m ³ /ha
Osijek	138 m ³ /ha	Varaždin	80 m ³ /ha
Bjelovar	138 m ³ /ha	Pula	16 m ³ /ha
Karlovac	125 m ³ /ha	Split	14 m ³ /ha

Kako se vidi, stanje na otoku Krku odgovara uglavnom prosjeku za istarski poluotok, a taj — izuzev Liburniju i Pazinšćinu — dijeli s Krkom jednaku povijesnu sudbinu kroz više od pet stoljeća. U jednom i u drugom kraju nalazimo danas relikte nekadanjih šuma i to u krajnjoj degradaciji, kakvu kod nas poznaje još jedino Dalmacija (splitski kotar). Razorno su djelo čovjekovo pomogle i nastavile samo prirodne sile, napose konfiguracija i sastav terena te klimatski faktori, a među njima naročito voda, odnosno suša. Na otoku su stalni vodotoci ograničeni samo na nepropusne zone fliša. Takvi su Dobrinjski potok i Vretenica u centralnom dijelu otoka i Ričina u Bašćanskoj Drazi. Na svim ostalim mjestima, a osobito u jugozapadnoj strani, prevladavaju suhe vododerine.

II. SVJEDOČANSTVA PROŠLOSTI

Otok Krk gotovo sedam vijekova stoji pod mletačkim suverenitetom tj. od 12. do 19. st. (mir u Campo Formiu 1797. godine). Ovaj dugi period možemo za našu svrhu razdijeliti u tri odsjeka, i to:

a) Razdoblje prije Zadarskog mira (1358. godine), kada Venecija u borbi protiv ugarsko-hrvatskih kraljeva uspijeva održati svoju vrhovnu vlast na ovom otoku, ali se njezini vazali, knezovi krčki, odnosno kasniji Frankapani, sve više osamostaljuju pa, ne obazirući se na politiku mletačke vlade, nameću stanovništvu samovoljne feudalne terete.

b) Razdoblje 1358—1480. godine, kada krčki knezovi postaju gotovo neograničeni gospodari otoka, ali pod sve jačim nezadovoljstvom izrabljivanog stanovništva stvaraju na temelju starih običaja — analogno poznatom Vinodolskom zakonu — pravne norme kojima reguliraju privredni i društveni život svojih podložnika. Tako nastaje glagoljicom pisani »Statut vrbanski a donekle i svega krčkog otoka« god. 1388, tj. tačno jedno stoljeće nakon Vinodolskog zakona. Statut je kodifikacija običajnog prava, djelo »dobrih muži za vsega otoka« s intencijom »učinit to ča bi pravo i dobro za vas otok«.

c) Razdoblje iza 1480. god. pa do propasti Mletačke Republike, kada uklanjanjem knezova Frankapana Venecija uspijeva uspostaviti svoju punu vlast nad Krkom, koji je posljednji od hrvatskih otoka priključen mletačkoj Dalmaciji.

Makar se mletačka uprava nije nikad pravno i virtuelno odrekla suvereniteta nad Krkom, ona punu vlast ima samo u toku ovog trećeg razdoblja. Stoga stanje i gibanje u privredi, a posebno u oblasti šumskog gospodarstva, ne možemo sve do početka 16. st. pripisivati utjecaju mletačke ingerencije.

RAZDOBLJE DO ZADARSKOG MIRA

Mletačka je vladavina već u prvim počecima počinila nekoliko fatalnih propusta. Prije svega dopustila je da se zakupno kneštvo pretvori u nasljedno, a zatim je sve više gubila moć kontrole nad krčkim knezovima.⁵ Poznato je da ovi feudalc i već u 13. st. postaju bogata i jaka vlastela na susjednom hrvatskom kopnu (gospodari modruške i vinodolske župe, senjski podeštati), a nije ih mogla srušiti ni mletačka ni ugarsko-hrvatska, pa čak ni turska apsolutistička sila.⁶ U takvim je uvjetima razumljivo da krčka vlastela vladaju posve samostalno i da po svom nahođenju propisuju veličinu kmetske tlake i raznih podavanja u korist svoje blagajne. Zlo je dolazilo ne samo od same zemaljske gospode već i od njezinih službenika, raznih starješina i sl., koji su živjeli u sjeni moćnih zaštitnika, ali i u neposrednom dodiru s kmetovima. Da je eksploatacija, zapravo pljačka stanovništva, bila prevršila svaku mjeru, svjedoče sukobi i otvorene tužbe naroda, u kojima čak i sam dužd mletački, kao zadnja instancija, intervenira u korist podložnika.

Jedan se od najtežih sporova javlja u pitanju slobodnog pašarenja u krčkim šumama početkom 14. st. Prema dokumentima koje je objavio S. Ljubić vidimo da je spor izglađen nagodbom između feudalca i kmetova od 5. svibnja 1307. godine. Nagodba je zajedno s raspravnim materijalima hitno predložena na sankciju mletačkom duždu, koji ih je već 7. svibnja iste godine odobrio, a za sporna pitanja odredio kako se u buduću ima postupati. Za nas su naročito značajne slijedeće odredbe:⁷

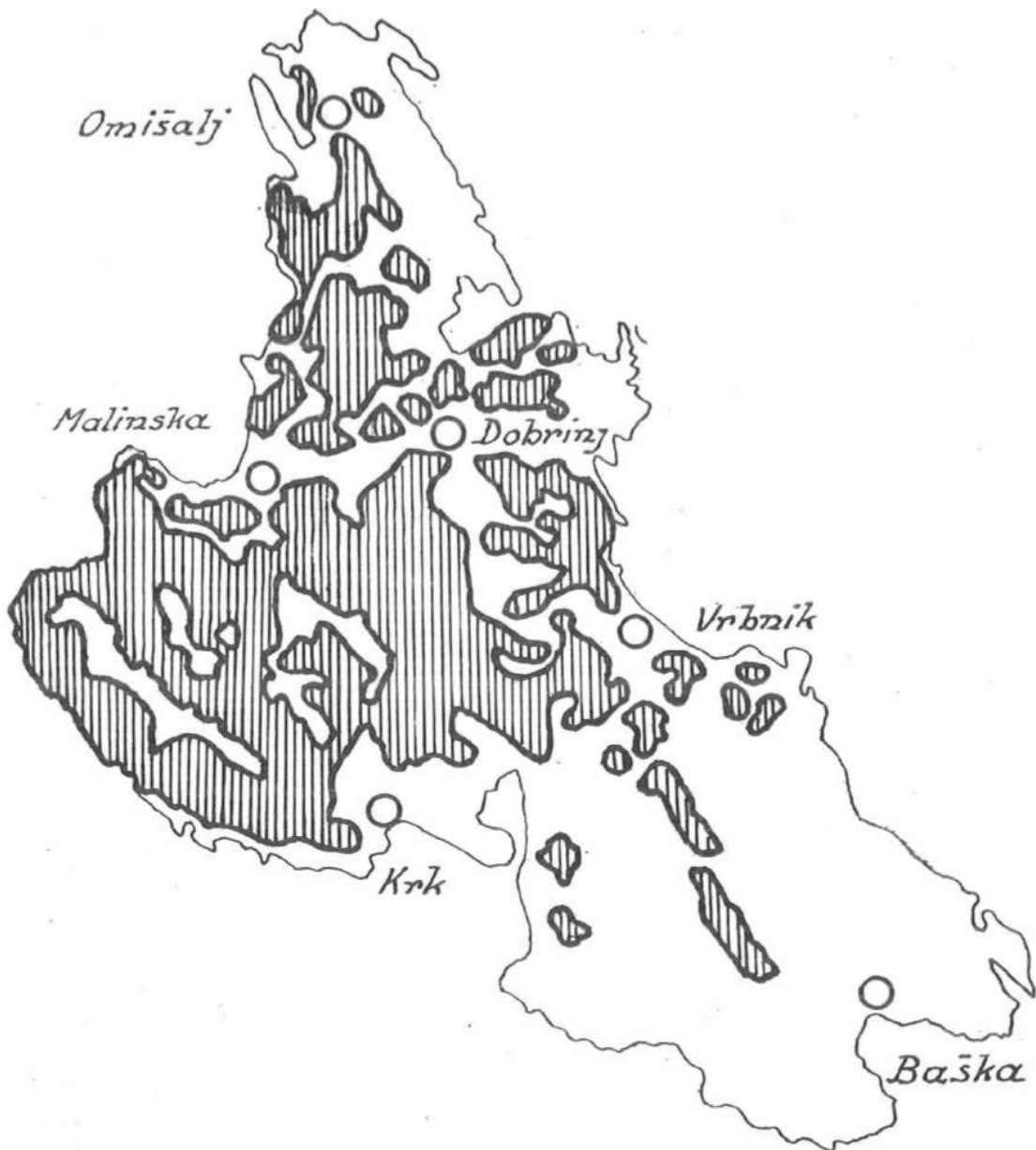
»Kad knezovi starješine putuju otokom da obadju kaštele, ne smiju uzimati bredje mazge nego magarce; nadalje ne smiju sjeći općinske šume te ne smiju sa svojim konjima i svinjama nanositi štete a već učinjene nadoknaditi... (Knezovi) moraju ukinuti zabranu u pogledu slobodne paše za stoku na otoku. Žitelji grada Krka mogu bez ikakove globe kroz dvije godine pasti svoju stoku na otoku, gdje god hoće; tek nakon dvije godine ustanovit će dužd, imaju li rečeni knezovi pravo paše zabranjivati...«

Ovdje su naročito značajne dvije ustanove: feudalac ne smije sjeći općinske šume i mora ukinuti zabranu slobodne paše. Već sama činjenica da ove odredbe sankcionira mletački dužd, tj. suveren države, znači da se u oba slučaja radi o vitalnim interesima stanovništva. Ono u istrebljavanju svojih šuma i u zabrani slobodne paše (kamo treba ubrojiti i žirenje svinja) vidi svoju ekonomsku propast. Iz teksta se jasno vidi da na Krku tada postoje općinske šume, u kojima feudalac nema pravo korišćenja. U zakonu susjednog Vinodola, koji je jedva 18 godina stariji od ovih odredaba, uopće se ne govori o općinskim šumama, a niti o kakvom ograničavanju vlasteoskih prava na koristi od šuma. A nema riječi niti o zabrani sječe i pašarenja u šumama, jer je šuma i pašnjačkog prostora bilo dovoljno. Ako u Krku u isto vrijeme postoje u tom pogledu trvenja, sukobi i kasnije nagađanja, onda to može značiti da je opstanak šuma bio ugrožen sječama i da je pašnjaka bilo nedovoljno. Samo u takvim naročito teškim uvjetima, kad je bilo gotovo nemoguće pronaći rješenje koje bi zadovoljilo obje stranke, možemo razumjeti intervenciju poglavara države, koji rješava spor i protiv interesa zemaljske vlastele.

Mi, međutim, imamo i drugih dokaza po kojima možemo zaključiti da je postojao nedostatak pašnjačkih areala u Kvarnerskim otocima. Vidi se to iz tužbe krčkih knezova Dujma i Fridriha, upućene 2. srpnja 1314. god. mletačkom duždu G. Superanzi-u protiv rapskih stanovnika, koji su svojatali pravo pašarenja na susjednom kopnu kod Jablanca. U njoj se feudalcu opravdavaju mletačkom duždu, mada se ne radi o njegovom državnom teritoriju, pa između ostalog kažu:⁸

»Ako su pak koji od naših predaka, koji su bili knezovi krčki i (podjedno) potestati senjski, milostivo ustupili Rabljanima neke pašnjake, te su isti Rabljani i samu zemlju sada htjeli sebi prisvojiti, mi smo zato rečenu zemlju za se pridržali te im stoga nijesmo htjeli nikakovim načinom dozvoliti više ni pašnjaka. Mi radi toga ne mislimo, da komu nanosimo nepravdu, kad se u našoj stvari služimo našim pravom...«

Ako se krčki knezovi na ovaj način opravdavaju pred mletačkim duždem, i to za pašnjake u drugom kraljevstvu, onda ih je na to neopsporno natjerala prijevka nužda, kao što je natjerala i Rabljane da svoja-

Današnji raspored pretežno šumskog »drmunskog« areala

taju zemlje koje nisu njihove. Takvo presizanje možemo razumjeti samo pod pretpostavkom da je vladala nestašica pašnjaka na otoku Rabu. Svakako ni prilike na susjednom Krku nisu mogle biti mnogo povoljnije.

Iz stilizacije odredaba od 7. svibnja 1307. god. razabiremo da i same šume služe, u prvom redu, za prehranu stoke, a tek u drugom redu za proizvodnju drva, što je već opazio i A. Kanders⁹. A to upućuje na zaključak da već tada veći dio odraslog areala ne predstavljaju prave šume, već u neku ruku drvećem obrasli pašnjaci. Glavnu su vrstu drveća činile heliofilne vrste listača, naročito *h r a s t*, jer ove vrste direktno propuštaju sunčano svjetlo i omogućuju zatravljanje šumskog tla. Da je

upravo hrast imao velik udio u tadanjim sastojinama, svjedoči unekoliko i aluzija na štete od svinja, što znači da je na Krku bilo razvijeno svinjogojstvo, a ono se tada moglo održavati jedino putem žirenja, kao i u susjednoj Istri (glasovita rižanska skupština iz 804. godine). Vrlo je vjerojatno da se zabrana paše, protiv koje su se kmetovi tako uporno borili, ne odnosi samo na pašarenje krupne stoke već i na žirenje svinja, a takva je onda stvarno mogla ugroziti opstanak stanovnika.¹⁰

FEUDALNA UPRAVA

Makar koliko mletačka kontrola prije Zadarskog mira (1358. godine) bila slaba i nedovoljna, ona je ipak, u naročito teškim slučajevima, spustavala samovolju feudalnih tiranija, kako smo to vidjeli u pitanju zabrane pašarenja. U slijedećem se razdoblju, koje smo stavili pod gornji naslov, ta ingerencija ne osjeća, pa se čini da su Frankopani neograničeni gospodari otoka. Oni jedino pod pritiskom podložničkih nemira, kako to oprezno i sami navode — »slišišči mi velike tužbe ot naših vernih služabnikov krčkoga otoka« — mimo mletačke ingerencije nastoje utvrditi norme običajnog prava, te 1388. god. izdaju »Vrbničke kapitule«, koje su I. Crnčić, V. Jagić i F. Rački u 19. st. nazvali statutom otoka Krka, jer su njegovi propisi pisani glagoljicom na starohrvatskom jeziku važili za čitav otok. U njemu se, između ostalog, nalazi i odredba 34. pod naslovom: »Kapitul za lože i za sini« (propis o šumama i o gajevima), koji je u statut unešen 1443. god. te u današnjoj transkripciji glasi¹¹

»Sudc Jurman i višćnici vsi ote da bude tako naprida: da ne mozi niedn č(lovi)k sišći lesa suha ni sirova v ložih ni v sinih pod penu l(iba)r 5 —

na Mulcu, Grabrovnici, Zapritnjak, Vrh Tohoraja, Samotroci, na dolci Mažavi, na Gaćicah, poli Dunace, v Grupci, Stupicah, Kosovnici, Očičišću, v Marteni, Kutonjinu, Cernici, Skalnici, v Čuminju, Velkonenici, na Krasini, nad Sitovcu, v Mekneli, v Komaševici, Trušitah, nad Val, v Mikuli loze, Mazolo, za Dizi, pod Rostiji, za Dolce Saganica, v Matih, za Dolec Mirkov, poli Karic, v Moči, nad Kozarin, v Hrilini, za Petrovu, v Pautnom, nad Grabrovník, poli Japnenici, na Ladu za Gradac, Kozarin, v Vlaškom na Žitinini, v Mirsih, v Celi, pod Stazu, s juga mekoti Žitinini, v Čišćaci, na Kudini sini, na Kuzmanji, na puti pod Cerom, v Litini drazi, v Temnickom potoki, Kostriji i Zabrđi, v Nepriporisi do mora, kadi je Ageta stala pod Val, i još na retu Sv. Petra, na brdu Skali, za Veli Dolec, v Žegini, v Razbojnici i v Dubnom, v Drenih, na Tohoraj dolec i pod jamu Dražica, nad Uzrinj, na vrh Zale Drage, dražica pod Risnjaculi, Kozjanice, pod Popovski drmuni, Klenki, mej Skalnice i za Vidale Dolci«.

U propisu se, dakle, veli da je te godine vrbnički sudac Jurman sazvaó općinsko vijeće, koje je odredilo da unaprijed nitko ne smije sjeći drva ni suha ni sirova u šumama i gajevima pod prijetnjom kazne od pet libara. U daljnjem su tekstu nabrojena 73 predjela na koje se odnosi zabrana sječe. Veliki dio tih predjela po nazivu podsjeća na tamošnje lokalne vrste listača: Cer, Cernica, Drenik, Dubno, Grabrovnica, Grabrovník, Klenak — odnosno na korišćenje šuma: Japnenica, Kozarin, Kozjenice, Staja i sl. Prema navodima spomenutog A. Kaudersa navedeni

lokaliteti s istim nazivima postoje i danas, ali predstavljaju pretežno ogoljelo zemljište. Ova konstatacija jednog od istaknutih stručnjaka i poznavalaca Krša u Primorju i Kvarnerskom otočju svakako ide u prilog uvjerenja da nam odredba 34 kapitula Vrbanskog statuta može poslužiti kao izravan dokaz da je veliki dio današnjih goleti bio u 15. st. prekriven šumom. Ali značenje je ovog propisa daleko veće. Potrebno je kritički razmotriti njegovu stilizaciju — da bi nam se u novom svjetlu ukazalo tadanje stanje krčkih šuma i način njihovog iskorišćavanja. Nažalost, to do sada u istraživačkim studijama nije učinjeno.

Ovdje prije svega moramo uvažiti historijski poznatu, ali premalo naglašenu, činjenicu da je iste 1388. god. izdan i SENJSKI STATUT, koji također rješava pitanje korišćenja šuma na ne dalekom teritoriju. Taj statut za razliku od Vrbanskog dozvoljava punu slobodu sječe u područnim šumama, priznavajući senjskoj vlasteli izvjesne prioritete i povlastice pred ostalim građanima. Ti propisi glase:¹²

(Čl. 128) »Item, nobiles civitatis Senie possunt seccare in planicie seu planine Segnie per VIII. dies ante populares Segnie sine aliquo impedimento et ubi volunt.«

(Čl. 129) »Item, quod nullus civis aut forensis ausus est trahere trabes aut planchones de mensura aut arbores nisi dominus comes et nobiles civitatis Segnie.«

Uzmemo li u obzir da je propis o zabrani sječe u Vrbanski statut unesen tek 1443. godine, tj. nešto preko pola stoljeća nakon izdanja Senjskog statuta, onda moramo pretpostaviti da su sastavljačima bili dobro poznati propisi o slobodi sječe u obližnjem Senju. Ta je sloboda za njih mogla biti precedens za analognu odredbu u krčkim šumama, kad bi za nju postojali jednaki uvjeti. A to bi im bilo i lakše, jer bi širi slojevi stanovništva svakako radije primili slobodu nego zabranu sječe. Ako sastavljači Vrbanskog statuta nisu izabrali ovo rješenje, već poduzeli oštre mjere za zabranu sječe, onda su to učinili pod diktatom krajnje lošeg stanja u velikom dijelu šuma na otoku. To je prva misao koja se nameće kod komparacije odredaba Vinodolskog zakona (1288), gdje se šume uopće ne spominju, Senjskog statuta (1388), gdje se dozvoljava sloboda sječe i Vrbanskog statuta (aneks iz 1433. godine) gdje se određuje zabrana sječe u određenim šumskim kompleksima.

Kod pobliže se analize odredbe 34 kapitula moramo još posebno zaustaviti na činjenici da propis **t a k s a t i v n o** navodi šumske predjele na koje se odnosi zabrana. Nema sumnje, kad bi se propis odnosio na sve šume otoka, onda u najmanju ruku ne bi navodio šumske predjele, jer bi to bilo nepotrebno. Ali kad ih već poimenično navodi, onda je za to imao važnih razloga. Drugim riječima, on od svih krčkih šuma izdvaja komplekse kojima je potrebna naročita zaštita, jer se uslijed iscrpljenosti nalaze u stanju degradacije. Takovih šuma ima ništa manje nego u 73 predjela. Ostale šume, koje su svakako bolje ušćuvane, propis ne spominje s jednostavnog razloga jer ih ni ne stavlja u specijalnu zaštitu. Istina, mi iz teksta ne možemo zaključiti da li je izvan zabrane ostao veći ili manji šumski areal. Svakako, on nije mogao biti malen, jer odredba nije mogla stanovništvo potpuno isključiti od svakog snabdije-

vanja drvetom, jer bi to značilo prisiljavati ga na uvoz iz kopna. Prema sačuvanim podacima, tadanje stanovništvo dosiže oko polovinu današnjeg broja (1527. god. 10.640 duša), a toliki se svijet, koji je živio od poljoprivrede, nije mogao posve odreći upotrebe drveta. Stoga se ovdje priklanjamo zaključku da je otok Krk tada raspolagao daleko većim kompleksima sačuvanih šuma, nego što ih spomenuti kapitul stavlja pod zaštitu.

Druga je karakteristika kapitula da u šumama i u gajevima zabranjuje sječu ne samo sirovog nego čak i suhog drveta. Upadljivo je da se ovdje postavlja razlika između odraslih sastojina (loži) i gajeva (sini), što bi upućivalo na mogućnost da su se već tada šume ne samo sjekle već i uzgajale, i da je takvih pomlađenih površina bilo i u doba sastavljanja Vrbanskog statuta. Međutim, još je važnija konstatacija da propis kod zabrane navodi ne samo sirovo (što bi bilo razumljivo) nego i suho drvo (što se inače može koristiti bez štete za šume, a u klimatskim uvjetima Krka znači i stalnu opasnost od požara). Poznato je iz svih kasnijih uredaba, pa čak i iz današnjih za šume u zapadnoj Hrvatskoj, da su suho drvo, a naročito ležikovina, oduvijek dopuštalo korisnicima na besplatno uživanje. U ovoj stilizaciji vrbanski kapitul predstavlja nešto novo, nepoznato na susjednom kopnu (Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Istra). U prvi bi se čas moglo pomisliti da je ovakva stilizacija imala svrhu da se potpuno obustavi svaki pristup u nabrojene šume, dakle neke vrste najradikalnija mjera zaštite. Ovakovo tumačenje ne možemo prihvatiti, jer bi onda propis sadržavao i zabranu paše, a te ovdje nema. Pašarenje, koje nikad nije imalo na otoku dovoljno prostora, može se po ovoj odredbi i u nabrojenim šumama nesmetano provoditi dalje. One, prema tome, ostaju i nadalje otvorene ne samo ljudstvu nego i stoci. Još se manje može prihvatiti tumačenje da je zabrana paše u ovom propisu slučajno izostala ili da je možda supsumirana pod pojmom zabrane sječe. Pašarenje je za tadanje seljaštvo mnogo važnije od drugih načina korišćenja šuma, pa ga propisi raznih statuta reguliraju prije nego sječe drveta (Istarski razvod 1275, Kastavski statut 1400, Mošćenički statut 1501. i Veprinački 1597. godine). Napokon, ne možemo pretpostaviti da bi zabranu korišćenja suhog drveta aneks nametnuo zbog popravljivanja šumskog tla, što bi još jedino imalo nekog opravdanja, ali takvu ulogu suhog otpalog drveta sastavljači kapitula sigurno nisu poznavali. U ovom, dakle, pogledu ova odredba ostaje i nadalje nerazjašnjena.

MLETAČKA INGERENCIJA

Punu vlast nad Krkom Venecija uspostavlja 1480. god. u vrijeme kneza Ivana Frankopana i odmah počinje uređivati pravne odnose, nastavljajući rad dotadanih gospodara. Izvršna je vlast u rukama posebnog providura (provveditore), kojeg sinjorija imenuje iz redova svojeg plemstva s mandatom od dvije godine. Ali uza sve mjere vlasti, privreda otoka vidno nazaduje, pa već u 16. st. mletački izvještaji bilježe da je npr. broj stoke uglavnom sitnog zuba (od koje se plaćala travarina) spao

od 60 na nekih 40 tisuća grla. Opadao je i broj stanovništva (1571. god. broji oko 8 tisuća duša). Šume, što su dotad služile pretežno za podmirivanje lokalnih potreba, sada ulaze u plan snabdijevanja mletačkog arsenala, koji je njihov primarni i glavni korisnik. Upravo je eksploatacija šuma imala presudno značenje u izboru naselja Krk kao glavnog saobraćajnog čvorišta. Tu je Venecija izgradila glavnu luku za izvoz drveta i stoke¹³ (izraženo današnjom mjerom u vagonima, godišnje se izvozilo oko 100 vagona drveta), od koje se radijalno razilaze putevi prema unutrašnjosti: Glavotoku, Malinskoj i Omišlju, te preko Dobrinja na Šilo i napokon prema Vrbniku, Baškoj i Puntu. Taj se razmještaj glavnih cestovnih saobraćajnica zadržao sve do danas, makar kasnije (iz 1797. godine) u postvenecijanskom periodu centar ekonomske funkcije prelazi iz grada Krka na sjeverozapadnu otočnu fasadu (Dubašnica, Malinska, Omišalj).

Ova sjeverozapadna strana, a s njom i čitav otok, sve više gravitiraju prema hrvatskoj obali, specijalno prema Bakru i Rijeci u doba austro-ugarske vladavine, a pogotovo Jugoslavije, makar ovu preorijentaciju nije slijedio plan izgradnje cestovne mreže. Za taj dio otoka navodi V. Klaić¹⁴ da je nekad bio na glasu poradi svojih šuma, iz kojih su Mlečani izvozili lijes za potrebe svoje ratne flote. Međutim, manje je poznato da je već prije 1480. god. upravo u tom dijelu, gdje se otok najviše približio hrvatskom kopnu, bio izgrađen most preko mora, koji je spajao Krk s Vinodolom preko tzv. Burnog kanala (negdašnji kanal »Maltempo«). To znači da je već u doba frankopanskog gospodstva postojao živ saobraćaj s kopnom, jer se inače ne bi pristupilo svladavanju tako velike prepreke saobraćaja kao što je tjesnac kod današnje Kraljevice. Svjedočanstvo o postojanju tog mosta iznosi glasoviti A. Vinciguerra, koj je poznat po najstarijem opisu otoka Krka. On u jednom svom pismu, upućenom na nekog svog prijatelja (Lettera scritta per il secretario Vincivera ad un suo amico) 1481. godine, između ostalog, piše:¹⁵

»... et stringesi (Vegla) cum la terra ferma in una punta per distantia di mezo miglio.«

Nije poznato kad je taj most srušen. Svakako, on nije bio potreban mletačkoj privredi. Potrebno je ipak naglasiti da je to dosad jedini historijski poznat slučaj povezivanja Krka s kopnom. Tek se danas, u najnovije vrijeme, počinju izrađivati projekti za izgradnju mosta na gotovo istom mjestu gdje je postojao prije pet vjekova.

Rad se na sređivanju pravnih odnosa ogleda u novim propisima koje Venecija izdaje pod naslovom »ORDINES ET REFORMATIONES CIVITATIS ET INSULAE VEGLIAE« i redakcijom spomenutog A. Vinciguerra 1489. godine. Iza ovih pravnih akata slijedi STATUM VEGLIAE, opsežan kodeks, koji se dijeli u 3 dijela (liber I—III), a ovi opet u poglavlja (capita). Oba su dokumenta pisana latinskim jezikom. Nije poznata godina kad je objavljen ovaj Krčki statut, ali sudeći po proklamacijama iz 1502, 1514. i 1528. godine, koje su izdali nadležni »provisori« G. Leoni, G. Moro i M. Polano, može se zaključiti da je ovaj statut izdan

tek nekoliko godina nakon odlaska posljednjeg feudalca kneza Ivana Frankopana (1480. godine).

Za nas je od velikog interesa da znamo kakvo je stanovište zauzeo ovaj statut prema šumi i šumarstvu, da li i u koliko drugčije od onog u nekadanjem Vrbničkom statutu iz 1443. godine. Pri tome treba biti na oprezu, da se kod ocjene važnosti statuta ne ide predaleko, jer pozitivni propisi vrijede samo toliko koliko su stvarno provadani u životu.

Za gospodarenje šumama u ovom je statutu važan II. dio (*liber secundus*) u poglavljima XXXIV—XLIII. Tu nalazimo propise o sabiranju plodova masline (*quod nemo debeat colligere olivas alienas*), o pčelarstvu u šumi (*de apibus in nemore vel arboribus inventis*), o zabrani sječe na stočnim plandištima (*quod non incidantur umbriolae pro animalibus aptae*), o vremenu sabiranja oraha (*de non colligendo nuces ante tempus ordinatum*) i o zabrani skidanja lista sa dudovih stabala (*de non colligendo folias alienae arboris mori*). Već se iz ovog letimičnog pregleda vidi da je statut postavio u prvom redu težište na voćkarice, i to na pojedina stabla ili njihove manje skupine, a tek u drugom redu na šume kao biološke zajednice (*nemora vel sylvae*) i na šumska stabla.

Sastavljačima je Krčkog statuta bila poznata zabrana sječe u 73 šumska predjela prema propisima Vrbanskog statuta iz 1443. godine. To znači da su oni ovu mjeru jednostavno dokinuli, jer se prema njihovom shvaćanju pokazala kao nepotrebna. To nam u izvjesnoj mjeri potvrđuju i izvještaji A. Vinciguierre i A. Valeria (1481—1527) jer govore o velikom bogatstvu šuma. Ako je šuma dosta, onda, u najmanju ruku, nije potrebno donositi propise o zabrani sječe. Posve je dovoljno da sječa bude vezana na prethodnu dozvolu nadležne državne vlasti. U propisu se poglavlja XI između ostalog određuje:¹⁶

»Item si forensis persona in nemore vel sylva, non habens licentiam a Reg. ne, inciderit pro barca, vel pro alio quovis opere fiendo, et deprehensus fuerit, pro qualibet arbore incisa usque ad numerum 12 cadat in poenam 1 romanati, videlicet si fuerint 12, remaneat in rom. tis 12, et lignamina incisa dimittat in loco ubi fuerint incisa.

Item si tales arbores incisae exderent et essent ultra numerum et quantitatem suprascriptam, videlicet 12, tunc talis forensis cadat in poenam romanat. 50, et si deprehensus fuerit, perdat navigium sive barcam cum toto onere vel carico simul, et dictus patronus forensis dum captus erit in talibus, vel solvat dictam poenam de praesenti, vel det fideiussionem de securitate solutionis ipsius poenae romanat. 50, et de barca et de carico. Et si fideiussorem non dederit, servetur in carceribus quosque persolverit poenam, barcam et caricum juxta aestimationem cum expensis exinde secutis.«

Dakle, sječa je stabala u šumama i gajevima vezana uz prethodno odobrenje državne vlasti. Ta vlast vrši nadzor i kontrolu ne samo nad sječama nego i nad prodajom i izvozom drveta te oštro kažnjava svaku manipulaciju s nepravilno stečenim predmetom prodaje. To se jasno vidi iz propisa u poglavlju XLI (druga alineja):¹⁷

»Item etiam ordinamus et statuimus, quod si quis acciperet vel exportaret ligna jam incisa et praeparate de aliquo loco ex portu Insulae, videlicet ad mare stivata vel ordinata, et non sua, tunc talis

alienum laborem accipiens cadat in poenam romanat. 3, et in duplo de damno facto patrono.

Item si quis incidere ligna infra tenutam vinearum in loco vel neresio alieno, sine scitu patroni neresii, et ipse patronus ipsa ligna invenit incisa in suo, et sine custodia, et acciperet illa, tunc bene accepta intelligantur sine aliqua poena, quia quilibet debet esse patronus de suo et in suo. tEsi talis incisor lignorum ibidem reperietur de praesenti, tunc fiat licitum patrono accipere et asportare medietatem ipsorum lignorum incisorum sine defensione vel impedimento dicti incisoris, qui si defenderit, et noluerit dare ipsi patrono neresii dictam medietatem, tunc talis cadat ad poenam dictorum romanat. 3, et in duplo de eo, quod dicta ligna fuerint aestimata.«

U ovom je poglavlju propisana i jedina opća zabrana sječe, i to samo na malom otoku Plavniku (de non incidendo arbores in scopulo Plavnico) uz pobliže obrazloženje:¹⁸

»De Plavnico scopulo ut damnus non fiat propter animalia in eo existentia et pascentia, ordinatum est, ut nulla persona fiat ausa arborem in eo incidere, ec ex eo extrahere sub poena et banno romanat. 12 dividendorum ut competat, et cuilibet personae bonae conditionis fiat licitum accusare, et teneatur ei de credentia, et habeat partem de poena sibi contingentem.«

Iz ovog se vidi da je sastavljačima svakako bila poznata ustanova zabrane sječe, ali je oni primjenjuju samo na udaljenom školju, a ne i na glavnom otoku. Mjera je vrlo oštra, jer prijavu može podnijeti svaki podložnik, a povrh toga mu kao stimulans pripada i nagrada na teret krivca.

Ovime bismo završili prikaz važnijih propisa za šumsko gospodarstvo u Krčkom statutu iz početka 15. stoljeća. Pred nama sada stoje dva kodeksa, Vrbanski i Krčki, koje s obzirom na propise o šumama dijeli vremenski razmak od svega pet decenija. U tom kratkom intervalu nastala su dva gotovo dijametralno oprečna gledišta na privrednu funkciju šume. U Vrbanskom je statutu šuma kao organska cjelina glavna potpora poljoprivrede, i kao takova ima trajno ostati. U Krčkom je statutu šuma shvaćena samo kao sirovinska baza jednog važnog trgovačkog artikla. Odatle ovi propisi zapravo i ne vide šume nego pojedina stabla, odnosno njihove skupine. Ove su razlike u shvaćanjima potpuno razumljive ako uvažimo da je Vrbanski statut sastavljen pod pritiskom tužbi domaćeg stanovništva, a Krčki statut pod utjecajem potreba Venecije kao pomorske i trgovačke države.

Uza sve to za nas je u ovom prikazu daleko važnija informacija o općem stanju privrede, koje A. Vinciguerra opisuje u spomenutom pismu slijedećim riječima:¹⁹

»D'in'torno essa insula, qual volze dal miglia cento, sono porti capacissimi et spatiosi, valli nobilissime et reduti sicuri da cadaun navilio, saline excellentissime, folti boschi de legni altissimi et uteli, pascoli amenissimi, loci aprichi et campagne arative et da coltura fertilissime et ubertosissime di grano, vino, oglio, miel et altre biave et minuti...; de animali poi quadrupedi de ogni sorte, de armento et minuti è copiosissima, talche de laticinis è più che abondante in ogni tempo.«

Ovdje imamo izravnu potvrdu naše dosadanje hipoteze o množini šuma, kako smo zaključili iz analize odredbe 34 kapitula Vrbanskog statuta. Stanje se od god. 1443. (kad je dodan aneks o zabrani) do 1481. godine (kad je Vinciguerra pisao ovaj izvještaj), tj. u nepunih 40 godina, nije moglo mnogo promijeniti. Kad je već naveo »folti boschi«, onda Mlečanin svakako nije imao pred očima one načete komplekse u kojima statut zabranjuje sječū, već one druge bolje sačuvane šume koje statut ne spominje. Zbog čega ovaj pisac uopće ne spominje zaštićene predjele, za koje je on lako mogao doznati iz teksta statuta, može se tumačiti samo tako, da je tada na Krku bio daleko veći i upadljiviji areal sačuvanih nego iscrpljenih šuma.

Drugo se svjedočanstvo odnosi na središnji dio otoka, a izdano je gotovo pola stoljeća kasnije od Vinciguerrinog pisma. Tu opis daje bivši providur A. VALERIO (*Relatio viri nobilis ser A. Valerio, qui fuit provisor Vegliae, presentata die ultimo novembris 1527*), u kome kaže:²⁰

»Un altro castello se ritrova su la insula predicta nominato Verbenico, qual etiam ha una bella valle propingua assai fertile, et è a marina per mezo Novi, loco de Frangepani, de passazo de miglia X., et sopra questo territorio ne sono assaissimi boschi de roveri et cerri, che fariano legnami perfecti per la casa, ma sono lochi molto aspri et sinistri, che cum maxima difficultà et spesa se potriano condur alla marina, et è territorio ben fornito de pascoli de ogni sorte de animali, che fanno viver quelli del loco assai abundantemente.«

I ovdje se govori o vrlo dobrim sastojinama (assaissimi boschi), pa se u tom pogledu ovaj opis podudara s onim u pismu Vinciguerre. Novi je podatak o vrstama drveća (hrast i cer), a napose o lošem stanju puteva, što bi se uostalom moglo reći i danas, nakon toliko vjekova. Kako se vidi, i A. Valeria interesira u prvom redu stanje šuma za svrhe brodogradnje (casa = ovdje u značenju kuće arsenala), a zatim i stanje stočarstva u svrhu opskrbe Venecije mesom. Odatle je za njega naročito važno pitanje prohodnosti puteva i kvalitete pašnjaka, svakako ne zbog podmirivanja lokalnih potreba. Ovo je potrebno naglasiti da bi kasnije bile razumljive mjere mletačke uprave za dopremu drveta do morske obale, kao i organiziranje pašarenja.

Pitanje je prohodnosti puteva, kao i uopće pristupnosti šuma, Venecija riješila jednostavno. Ona je brigu i poslove transporta brodske građe stavila u dužnost lokalnog žiteljstva kao neku vrstu radne tlake. Dakle, ne samo da mu je otela pravo korišćenja njegovih šuma već mu je nametnula i obavezu da joj to drvo doprema na brodove kako sam najbolje zna. Ta nečovječna tlaka dovodi stanovništvo u očaj. Ono sada samo uništava svoje šume na način koji je u povijesti šumarstva na jadranskom Kršu poznat pod nazivom »čulanja«. Prema izvještaju G. PUCICHA šumoposjednici na Krku, da ne moraju dopremati u pristaništa zakrivljenu brodsku građu, vršili su prevršivanja hrastovih stabala i to dosta nisko, tako da prevršena stabla postanu neprikladna za brodsku građu, ali se s druge strane pod njima može iskorišćavati pašā. K tomu se s ovakvih stabala može dobivati lisnik za stočnu hranu, a svake 2—3 godine još ogranke za ogrev. Ova vrsta otpora lokalnog žiteljstva upućuje na

nedostatak pašnjačkog prostora, koji se ovako nadoknađivao stvaranjem lisnika.

Kod uređenja pašnjaka po izvještaju V. BRUSIĆA mjere su mletačke uprave bile jednako radikalne. Nekadanja su župna i komunska (općinska) ispasišta, a od 1480. god. i državni pašnjaci tzv. Comunade di San Marco, bili podijeljeni u više područja, odnosno »paiza« (od »paese«). U svakom je tom paizu bilo po nekoliko pastira, koji su imali svoje pojedinačne čobanske stanove i koji su se u vrijeme mužnje grupirali u neke vrste zadrugu. Svaka je ovakva zadruga imala u svom paizu uređeno kolektivno pojilište (lokve, lacus). Velika pojilišta još i danas nose naziv po kraju u kom se nalaze. Neka su od njih vrlo velika, s velikim rezervama vode, pa ne presuše ni za najduljih ljetnih suša. Uz ove se lokve nalaze i ugrađeni zdenci s pitkom vodom za ljude. Da bi voda bila što je moguće hladnija, pastiri nastoje sadnjom brijestova i sličnih vrsta postići što dublji hlad. Još se i danas vide ovakva golema stabla kod lokava Čičernice pod Hlamom, Rankove i Mislučajnice na cesti Krk—Vrbnik.

Danas, kad se stočarstvo na otoku nalazi u opadanju, mnoga su stara pojilišta napuštena, stanovi porušeni, a stabla, osim rijetkih izuzetaka, posječena i odnesena.

Izrazito svjedočanstvo o nekadašnjoj šumovitosti daje i G. B. GIUSTINIANO kao skrbnik Mletačke Republike (sindico) u svom putopisu po Albaniji i Dalmaciji (Itinerario, 8. maggio 1553). Ovaj savjesni stručnjak piše svega sedam decenija iza A. Vinciguerra uz ostalo i slijedeće:²¹

»Veggia... ha boschi de legne grandissimi et utilissimi, delli quali se ne conduce gran qualità a Venezia, ma vanno tuttavia mancando et passerà poco tempo, che gli habitanti dell'isola ne avranno bisogno, se non si fa provisione. H ancora passcoli amenissimi...«

Ovdje nije toliko značajna konstatacija o velikim i vrijednim šumama, jer nam je to poznato već i iz ranijih dokumenata. Daleko je važnija tvrdnja da se te šume sijeku na veliko i izvoze u Veneciju, i to tako radikalno da ih sve više nestaje, pa neće proći dugo vremena kad će i samo domaće stanovništvo osjetiti nestašicu, ukoliko se ne preduzmu mjere zaštite. G. B. Giustiniano prema našem znanju prvi je predstavnik mletačke vlasti koji je predvidio istrebljenje šuma uslijed prekomjernih sječa i koji mjere zaštite ne predlaže samo za korist Republike već i domaćeg žiteljstva. Prema navodima A. KAUDERSA ovaj pisac u jednom drugom svome izvještaju za šume otoka Krka preporuča da se sječa stabala vrši samo u doba zrelosti, u čemu možemo nazrijevati prve pojmove o turnusu. Za nas je ovdje najvažnije konstatirati da sve te mjere i prijedlozi potječu iz straha da će mletačka uprava uništiti šume. Nije dakle trebalo da prođe punih sedam decenija nakon nastupa mletačke ingerencije pa da se sagleda neizbježna katastrofa. Da je, međutim, Giustinianov opis tačan i do kraja dobronamjeran, dokazuje samo godinu dana kasnije izvještaj krčkog providura M. GIRARDA, upućen 27. augusta 1554. mletačkom duždu. U tom se izvještaju kaže:²²

»Nell isola si fa buona quantità di seda; ma questo, che mi pare, che importa più, è, che ancora per anni cinque o sei si potra trazer di quel-

la isola qualche quantità di legne per bisogno di questa città, ma poi sarà necessario, che la serenità vostra faccia levar la mano dal tagliare più per qualche tempo, acciochè li boschi possino restaurarsi et di novo rinovarsi et crescere. Ne debbo ancora tacer questo, che havendo io cavalcato per tutta l'isola de ordine de clarissimi proveditori et sopra proveditori alla legna per informarmi et per poter informar loro signorie di quanto era richiesto, ho ritrovato et veduto in diversi boschi grandissima quantità de roveri segnati per la casa dell' arsenale che sono più boni per la casa dell'arsenal, che farebbono gran quantità di legne, et se marciscono, perche i villani non osano ne ardiscono di tocarli come legni segnati per la casa dell'arsenale.»

U ovom se spisu iznosi i predlaže uglavnom ono isto što i u Giustinianovom putopisu, samo nešto konkretnije. Snabdijevanje će mletačkog arsenala trajati još 5—6 godina, ali će onda biti potrebna intervencija samog mletačkog suverena (serenità vostra) da se zabrane daljnje sječe, kako bi se šume mogle oporaviti. To znači da prekomjerne sječe nije mogao zabraniti providur ili bilo koja druga vlast osim samoga dužda. Domaći je svijet sabotirao izvršavanje sječa ne samo prevršivanjem stabala već — kako izlazi i prednjeg izvještaja — i puštanjem porušenih stabala da istrunu ili drugim oštećivanjem, samo da ne dospiju na odredište. Konačno se iz izvještaja vidi da na Krku već postoje inspekcioni organi za drvo ili tzv. kapetani (proveditori e sopraveditori alle legna), o čijim će funkcijama biti riječi kasnije.

Postoji i svjedočanstvo dalmatinskih sindika M. BONA i G. ERIZZA u njihovu izvještaju (Relazione de noi M. Bon et G. Erizzo già sindici in Dalmazia, MDLIX) iz 1559. godine, koje glasi:²³

»Veglia... ha boschi grandi et copiosi de legne... In essa isola se fa gran quantità de seda, et nascono molti cavalli ma piccoli, de li quali ogn'anno se ne traze per Roma, Napoli et la Marca da 200 in circa.»

Iz izvještaja ne saznajemo ništa novo, jer autori ostaju kod jednostavne poznate konstatacije o obilju šuma. U izvjesnoj je mjeri interesantno obavještenje o uzgoju konja, dakle ne samo stoke sitnog zuba, a za ove su bili potrebni izdašni pašnjaci i rezerve u zrnatoj hrani, napose zobi. Sve to gotovo ne bi bilo moguće u jednom obešumljenom kraju.

Mnogo je izrazitije svjedočanstvo mletačkog providura u Krku A. BONDUMIERA (Relazione di ser A. Bondumier di ser Zuanne proveditor di Veglia presentata alli 3 di giugno 1571). Nakon što je obišao čitav otok u pratnji svojih ljudi, dostavlja duždu i senatu svoj izvještaj i prijedlog u kojem ukazuje na pljačku brodoglasnika (patroni), čiji brodovi dolaze na Krk po posječena drva. Ti, naime, naređuju da se krče panjevi na sječinama, pa ukoliko se s tim nastavi, nestat će šuma na otoku i više se neće moći obnoviti:²⁴

»Fra le altre cose, che a giuditio mio in quel regimento concerneno il benefitio publico di vostra serenità, e di far bona provision, che li patroni de burchi e altri navilii, che vengono a cargar legna sopra quella isola, per l'avidità del particular suo guadagno non facino estirpar li zochi, come sin ad hora hanno fatto per suo benefitio; perchè non li vendono secondo la stima delle legne curte in questa città, ma à tre e quattro lire il carro; et se per vostra serenità, qual in ogni tempo ha

procurato lo conservation di boschi, con oportuno rimedio non si proveda a un tanto desordene, per mie lettere sino nel principio del regimento mio rappresentatole, senza dubio li boschi de quella isola se estirpanno, senza speranza alcuna de renovarli, perchè quando di zochi non fossero sradicati nel modo che ho predetto, se potria sperar al fermo butando da novo fino poco tempo la loro renovatione».

Bondumierov izvještaj, jednako kao i izvještaj M. Girarda, ima izravnu namjeru da potakne mletačkog dužda i njegovu vladu na izdavanje normativnih propisa za čuvanje šuma. Nije poznato da li su takove ili slične naredbe izlazile u toku prva dva stoljeća mletačke ingerencije, ali sva je prilika da ih nije bilo. Uostalom, treba držati u vidu da je Venecija tada moćna pomorska država, pa bi stezanje brodske građe nanosilo štete radu arsenala, koji bi bio prisiljen nabavljati čitav materijal na obližnjoj obali modruške i vinodolske župe te grada Senja, a taj je trebalo plaćati. Upravo iz senjskih šuma Mlečani nabavljaju građu za brodove već od 14. st. i to u razmjerno povoljnim uvjetima (trgovački ugovor između Senja i Venecije iz 1408. godine), a tako i iz šuma sjeverne Istre preko privatnih nakupaca (aneks Mošćeničkog statuta iz 1554. godine), ali sve to nije bilo dosta, jer su potrebe stalno rasle i jer je trebalo pod svaku cijenu držati korak s opasnim takmacima u pomorskoj trgovini, naročito s Genovežanima. Osim toga, drvene je rezerve u mletačkoj Istri (motovunska šuma) trebalo čuvati za slučaj rata ili drugih neprilika, da bi Republika mogla svaki čas imati na raspoloženju potrebne sirovine. U takvim se uvjetima dužd i njegov senat skanjuju da donesu bilo kakove mjere koje bi smanjile opskrbu arsenala. Sve su to znali i mletački službenici na Krku, pa kad su ipak upozoravali nadležne organe na opasnost devastacije i čak tražili intervenciju države u cilju obustave neracionalnih sječa, onda su to neosporno činili zato jer nije bilo drugog puta da se spasi što se spasiti dade. Bez prijeke potrebe ovakve izvještaje i prijedloge ne šalju mletački upravljači svome suverenu, i još k tome ne za korist njima tuđeg naroda, nego za korist same Republike. U toliko su njihova svjedočanstva, kako smo ih naprijed naveli, za nas ne samo vjerodostojna nego i nadasve dragocjena.

III. MJERE PROTIV DEVASTACIJE

Ovdje treba odmah na početku naglasiti da ne raspoložemo mletačkim dokumentima ove vrste, koji bi se izravno odnosili na teritorij otoka Krka. Vrlo je vjerojatno da takve isprave mletačka uprava nije ni izdavala. Postoje naređenja uprave mletačkog arsenala (1775. godine), glasoviti Morosinijev šumski katastar (1776. godine) i dekret kolegija na našem jeziku (1777. godine), ali svi se ti normativi, prema njihovom naslovu, odnose na područje Istre. Da li su i ukoliko njihovi propisi protegnuti na teritorij otoka Krka, ostaje do danas neriješeno. Iz studije poznatog našeg historičara šumarstva A. K a u d e r s a (Prilog istoriji šumarstva Istre i Krka, Zagreb, 1926), obrađene uz pomoć i suradnju istaknutog krčkog i istarskog političara Dinka T r i n a j s t i ć a, izlazi da su mletačka naređenja o čuvanju šuma važila jednako za istarski polu-

otok kao i za područje Krka. U studiji se kod prikaza dokumenata uopće ne pravi razlika između Istre i Krka, a ona bi se morala naglasiti kada bi dokumenti važili samo za jedno od ovih područja. Ovo utoliko prije, što je Kaudersova radnja objavljena 1926. god. pa je u njoj, s obzirom na tadanje državnopravno stanje, stavljeno težište izučavanja na otok Krk kao na naš državni teritorij, a tek u drugom redu na Istru (tada u Italiji). Sve to upućuje na zaključak da su A. Kauders i D. Trinajstić smatrali kako spomenuti dokumenti mletačke uprave iz druge polovine 18. st. vaše jednako za teritorij Istre kao i za teritorij otoka Krka.

Od A. Kaudersa mnogo je određeniji lokalni krčki historičar V. Brusić. On u svojem djelu (Bilješke iz povijesti otoka Krka) za prvi od navedenih dokumenata kaže doslovno:

»Ovo naređenje bilo je stvoreno za šume u Istri god. 1775. a onda posebnim propisom prošireno i na šume otoka Krka 22. ožujka 1776.«

Budući da ovaj autor pobliže ne navodi izvore za svoju tvrdnju, moramo njegovo svjedočanstvo primiti s izvjesnom suzdržljivošću. Za kasnija naređenja V. Brusić ne kaže da su protegnuta na krčki teritorij. Po našem je uvjerenju nemoguće pretpostaviti da bi samo prvo, a ne i kasnija, naređenja bila protegnuta na području Krka, kad se kod svih ovih pravnih akata radi o istom substratu i o jedinstvenoj politici mletačke države u pitanju osiguravanja građe za potrebe arsenala. Kod toga naročito treba podvući da historijska važnost ovih dokumenata nije u njihovom provođenju, jer Venecija kao država prestaje postojati već nakon 2 decenija (1797. godine), već u tome što kodificiraju mletačko stanovište prema korišćenju šuma u toku 18. stoljeća.

To je razlog da ćemo se i ovdje letimično zadržati na prikazu ovih dokumenata, mada unatoč navedenih indikacija pitanje njihove važnosti za područje Krka nije definitivno riješeno.

Kroz dugo razdoblje od gotovo 300 godina (1481—1776) mletačka uprava nije, koliko je do sada poznato, izdala nijedne odredbe za zaštitu šuma. Istina Venecija već 1532. god. osniva neke vrste inspekcije za upravu šuma, koje spominje i M. Girardo u citiranom izvještaju iz 1554. godine (proveditori e sopraeditori alle legna), ali je glavni njihov posao bila eksploatacija brodske građe, a sve ostalo od drugorazrednog značenja. Osim toga, ti članovi inspekcije ili tzv. kapetani uz najbolju volju nisu mogli bez zakonske podloge preduzimati bilo kakove mjere ograničavanja sječe. Prvo je mletačko naređenje s ovom svrhom izdano za područje Istre 1775. god. i onda, po V. Brusiću, posebnim rješenjem protegnuto 22. marta 1776. na područje Krka. Naređenje je izdala uprava brodogradilišta u Veneciji, a potpisao ga je upravitelj V. MOROSINI (patron all'arsenale). U tim se propisima privatnicima zabranjuje sječa u državnim, crkvenim i u privatnim šumama, i to onih stabala na koja je udaren državni pečat (bollo). Ta su, naime, stabla bila određena za venecijansko brodogradilište. Narod je ovakova stabla nazivao *bolonci* tj. stabla s pečatom (legni bollati).

Mletačka je uprava sastavljala i šumski katastar (prvi 1584. a posljednji 1776. godine), naravno, samo u svrhu evidencije raspoloživih si-

rovina za kuću arsenala. Posljednje je izdanje pod nazivom »CATASTICO GENERALE DEI BOSCHI DELLA PROVINCIA DELL' ISTRIA FORMATO DELL' ILLMO ED ECCEMO SIG. BAR. VIC. MOROSINI IV. PATRON ALL' ARSENALE, DEPUTATO AI BOSCHI NEGL' ANNI MDCCLXXV/LXXVI DELLA STESSA PROVINCIA« (original sam našao mjeseca juna 1945. god. u tadanjoj šumskoj upravi u Puli i prenio u Oblasni NOO za Istru u Labinu; sada se nalazi u Sjeverojadranskom Institutu JAZU u Rijeci). Vrlo je vjerojatno da je ista osoba izdavač prvih mjera za zaštitu šuma kao i sastavljač zadnjeg šumskog katastra. Međutim, niti prvo naređenje, a niti šumski katastar nemaju većeg značenja za podržavanje potrajnosti u šumama. Pa ni glasovito »NAREĐENJE PRIUZVIŠENOG KOLEGIJA VARH DUBRAVAH DNEVA 16 PROSINCA 1777 ZA STRAŽU, NAUKA I TEŽANJE DUBRAVAH DARŽAVE OD ISTRIJE, POTVERĐENO S NAREDBAMI PRIUZVIŠENOG SENATA 22 STUDENOGA 1777 I 23 TRAVNJA 1778.« nije imalo, a nije moglo ni imati bilo kakvog pozitivnog učinka. Jedan dio razloga leži u poznatoj nesposobnosti mletačke birokracije, koja još k tome nije raspolagala solidno organizovanom egzekutivom, a drugi dio razloga leži u činjenici što je ovo naređenje jednostavno deposediralo šumovlasnike. To je uočljivo u prvi mah, ali se prava pozadina neuspjeha nalazi mnogo dublje. Propisi o racionalnom gospodarenju šumama, pa makar i u svrhe brodogradnje, dolaze prekasno, tj. onda kad se već nije imalo što spašavati i kad je nekad moćna republika stajala pred svojom propašću. Neće proći više od dva decenija i mletačko će gospodstvo biti zauvijek izbrisano s geografske karte.

Kušajmo to objasniti u nekoliko riječi.

Venecija stiče punu vlast nad otokom Krkom tek nekoliko godina prije otkrića Amerike (1492), koje obilježava ne samo početak novog vijeka nego i dalekosežne promjene u shvaćanju privrede i države kao privrednog organizma. Nastaje centralistička monarhija, u kojoj moć suverena sve više steže samovolju lokalne vlastele; prestaje naturalno gospodarstvo jer je robu počeo zamjenjivati novac odnosno plemeniti metali (zlato i srebro).²⁶ Ti metali počinju u velikim količinama dolaziti u Evropu. U njoj je izmjena dobara vrlo živa, jer joj pogoduju sve veće količine zlata i srebra, koji postepeno postaju prihvatljivijim mjerilom svih vrijednosti. Prevladava utakmica za posjedom plemenitih metala, jer se pomoću njih mogu dobiti sva druga poznata dobra. Sve stvara novi privredni sistem, koji je u ekonomskoj historiji poznat pod imenom *merkantilizma*, te se sažeto može definirati kao nastojanje za što većim bogatstvom u novcu, pomoću kojeg se može nabaviti sve ostalo. Da se pak taj cilj postigne, treba u svakoj državi obrt i industriju tako orijentirati da proizvode robu koju traži vanjsko tržište, a za tu robu da se uveze zlato. U tu je svrhu država pozvana da organizira i potpomaže vanjsku trgovinu, između ostalog, i izvedbom prometala, a napose *brodogradnjom*, u daljnjoj konzekvenciji, osvajanjem oceanskih puteva. Među državicima, predstavnicima merkantilizma, najvažnije mjesto zauzima francuski ministar J. B. COLBERT (1619—1683), koji je svu snagu apsolutističke države upravio na cilj da u Francusku uveze što više

novca. On uz ostalo naročito forsira razvoj francuske brodogradnje, kojoj su pale žrtvom mnoge tamošnje hrastove šume. U Austriji su zastupnici merkantilističkih ideja Karlo VI (1711—1740), a pogotovo njegova kćerka Marija Terezija (1740—1780), koja zabranjuje izvoz hrastove brodske građe, osniva trgovačku mornaricu i izgrađuje morska pristaništa, na prvom mjestu Trst. Tako se već u 17, a pogotovo u 18. st. Venecija kao pomorska sila našla među dva bogata takmaca, koji uz ostalo raspolažu i velikim drvnim rezervama kakvih Venecija više nema.

Ovo je, međutim, samo jedan vid novih privrednih strujanja, koja su znatno oslabila moć Mletačke Republike na Mediteranu. Drugi vid, proširenje trgovačkih veza, bio je još fatalniji.

Nakon otkrića Amerike, a u toku 16. i 17. stoljeća, kulturne se i trgovačke veze Evrope po prvi put u povijesti čovječanstva proširuju na čitav svijet. Otvaranje je oceanskih puteva prema Istoku (Azija i Australija), kao i prema Zapadu (Sjeverna i Južna Amerika) stvorilo nov položaj evropske trgovine i samim tim izmijenilo geografske prednosti pojedinih država. Na mjesto mediteranskih zemalja dolaze sada Španija i Portugal, a brzo za njima Holandija, Engleska i Francuska. U toj novoj grupaciji pomorskih država Venecija definitivno gubi prevlast nad evropskom trgovinom. Osim toga, vrlo brzo nestaju drvene rezerve u obalnim pojasiima Južne Evrope, pa već u 16. st. od te nestašice trpi čitavo sredozemno područje. Iako je, po riječima G. EASTA,²⁷ Venecija još dugo u izvjesnoj mjeri ostala velika pomorska vlast i mada je u toku 16. st. gradila brodove veće nosivosti nego prije, ipak njezina djelatnost ne prelazi granice sredozemnog bazena. Kod toga ona čak i nabavlja brodove koje su izrađivali Holanđani.

U takovim uvjetima nakon tristogodišnje pljačke nastaje spomenuto »Naređenje priuzvišenog kolegija« sa svrhom da spašava nešto čega više nije bilo. Ali ako ovi propisi i nisu mogli sačuvati krčke šume, oni nam ipak daju važna obavještenja o stanju šuma, posjedovnim odnosima, shvaćanju uzgojnih mjera i o tehnici eksploatacije. Zbog toga je potrebno da ove propise pobliže kritički razmotrimo.

Uvod: Naredbodavac se tuži na velike neredе i zloupotrebe kod uzgoja i korišćenja šuma, što je izazvalo padanje proizvodne potrajnosti šumskog zemljišta. Zbog toga je vlast prinuđena da izda zakonske propise, koliko u vezi s uzgojem toliko i korišćenjem šuma, a sve sa svrhom da spasi šumske sastojine i da održi produktivnost šumskog tla za uzgoj hrastovine, potrebne mletačkoj mornarici.

Vlast aludira na neredе i zloupotrebe, koje su joj poznate već 3 stoljeća unatrag. Sad je tek našla za potrebno ne toliko da spašava šume, već da forsira uzgoj i korišćenje hrastove brodske građe. Znači, nju uopće ne interesiraju neki opći problemi šumskog gospodarstva, a niti opskrba pučanstva, već je zainteresirana za samo jednu privrednu djelatnost, koja će već u 19. st. potpuno izgubiti važnost u šumskoj ekonomici. Ovakvo jednostrano gledanje na gospodarsku funkciju šume može čak da bude sudbonosno, jer koncentrira svu pažnju samo na jednu vrstu drveća (hrast), a šume ostalih vrsta prepušta slobodnom iskorišća-

vanju. Takav je instruktivan primjer u susjednoj Istri kod legendarne Motovunske šume, koja se nalazi na ravnom i obradivom zemljištu, kamo uopće šuma ne spada. Ona je ostala sačuvana jer je kroz vjekove služila kao rezervat mletačkog arsenala. Šume su na okolnim bregovima, tj. na apsolutnom šumskom tlu posve nestale, jer nisu bile interesantne za brodogradnju. Danas se Motovunska šuma sa svojih oko 1200 ha nalazi na poljoprivrednom zemljištu, a na okolnim bregovima vlada golet. Naravno da je ovakva anomalija izazvala ne samo smanjivanje površina obradivog zemljišta već i brojne prirodne poremećaje, kao što su razvoj bujičnih vodotoka, periodičke poplave, zamočvarenja i odroni zemljišta. Stanje je utoliko teže, što se situacija vrlo polagano može postepeno popravljati, pa i uz primjenu današnjih skupih kulturnih i tehničkih zahvata.²⁸

Posjedovne kategorije: Iz teksta naređenja izlazi da su već tada postojale državne, gradske, općinske, seoske, crkvene i privatne šume, tj. ukupno 6 kategorija. Ali budući da se radi o hrastovini za brodogradnju, šumovlasnici su u glavnom samo nominalni, jer je primaran interes države. Oni mogu raspolagati svojim posjedom samo u granicama propisa ovog naređenja. Zbog toga su i svi šumski posjedi uneseni u šumski katastar s naznakom naziva, vlasnika, površine i posebno kvalitete sastojina.

Mletačko se naređenje puno ne osvrće na posjedovne kategorije, već sve šume grupira jednostavno u dvije skupine: u šume bolje i u šume lošije kvalitete, i to već prema tome da li su za namirivanje potreba mletačkog arsenala više ili manje interesantne.

Šume bolje kvalitete: Te šume po tekstu naređenja »dubrave baštine plodne« čine kompleksi koji su po novim propisima određeni isključivo za podmirenje potreba arsenala. Ove se šume ograđuju kamenim zidom, na kom je označena površina dotičnog kompleksa u mjeri »pertike« (površinska mjera, razdijeljena u 4 table = 9 ara). Od ovih su šume najboljih kvaliteta registrirane u katastru pod nazivom »Coronali«. Za državne je šume još propisano da se na međašnim zidovima ukleše i znak sv. Marka.

U ovim je šumama bila propisana sječa u turnusima od 8 godina, pri čemu je vlasnik šume bio dužan da na vlastite troškove osigura za poslove sječe radnu snagu i potreban alat. Ali radnici kod sječe i izrade nisu podređeni šumovlasniku koji ih je unajmio, već posebnim rukovodiocima poslova koje postavlja državna vlast. Ti su vodili nadzor nad šumskim poslovima i sortirali izrađene komade. Sortimentne sposobne i prikladne za potrebe arsenala ovi rukovodioci obilježavaju čekićem nadin-tendance, registriraju mjerenja i vrše otpremu na odredište. Strogo se zabranjuje prodaja ili otprema komada koji nisu konsignirani, pa taj prijestup potpada pod udar kazne protiv kriomčarenja.

Uporedo su s redovitom sječom vršene i **prorede** »od stabla slabih«, kod kojih su čuvari morali naročito paziti da se ne ošteti ili uništi hrastov pomladak. Materijal dobiven iz proreda, jednako kao i onaj iz redovite sječe, ukoliko nije prikladan za javne potrebe, ostaje doduše u

korist vlasnika šume, ali još uvijek ne na slobodnom raspoloženju. On se u prvom redu morao, ukoliko je još iole uporabiv, utrošiti u privatnim brodogradilištima. Tek tehnički gotovo posve bezvrijedan ostatak pripada šumovlasniku — da ga iskoristi kako zna.

I državne i privatne šume po ovom naređenju služe za uzgoj hrastovih sastojina. Gradovima, općinama, selima i samostanima strogo je zabranjeno svako oštećivanje šuma, krčenje panjeva, skupljanje žira, pašarenje, a naročito pretvaranje šumskog zemljišta u drugu vrstu kulture — sve pod prijetnjom robije i novčane globe od 100 dukata VP (Venetiano peso). Naravno da sve ove mjere vrijede i za državne šume. Izvjesna razlika između državnih i privatnih šuma postoji jedino u pogledu slobode pašarenja. U privatnim je šumama paša dopuštena u vremenu od polovine maja do polovine juna, i to samo za goveda. Svaka je druga vrsta stoke isključena iz paše. Međutim, u državnim je šumama i ova ograničena paša zabranjena.

Šume lošije kvalitete ili po naređenju »dubrave nekorisne, baštine neplodne« također su evidentirane u katastru, ali služe za namirivanje potreba čitave provincije, države i prijestolnice. U ovim se šumama prihvodi redovitih sječa, koje se po naređenju ponavljaju također u osmogodišnjim turnusima, ostavljaju na upotrebu i korist vlasnika, ali u navedene svrhe snabdijevanja. U ovim je šumama dopuštena paša svih vrsta stoke osim koza. Dopušteno je i žirenje svinja. Ali ni ove šume nisu vlasnici — pod prijetnjom novčane kazne od 100 dukata VP — smjeli pretvarati u druge vrste kulture.

Već su dosadnji navodi mletačkog naređenja potpuno dovoljni da stvore uvjerenje kako je u to vrijeme vlasništvo šume, pogotovo one boljih kvaliteta, značilo prije nesreću nego blagodat za nosioca vlasničkog prava. On ima uglavnom samo obaveze, a povrh toga je izložen samovolji raznih organa uprave i nadzora korišćenja, koji sve da su i htjeli, nisu mogli voditi računa o njegovim potrebama. Koje čudo da je u takvim uvjetima vlasnik sam svjesno nastojao upropastiti svoje šume, samo da izbjegne obavezama ili da barem neku korist izvuče iz svoje imovine.

Ne može se reći da naredbodavci nisu predviđali nepovoljne posljedice ovih ograničenja. Najbolji argumenat za to daju nam propisi o apsolutnoj zabrani pretvaranja šuma u drugu vrstu kulture, jer bi to bila prva akcija koja se tada od strane šumovlasnika mogla očekivati. Prosuđivanje, dakle, zaštite šuma kod mletačke vladavine — polazeći samo od pisanih naređenja — znači iz temelja pogrešan put interpretacije. Ovo je naređenje samo za sebe jedan od bitnih uzroka devastacije krčkih šuma, ne toliko zbog korišćenja za brodogradnju, koliko presizanja mletačke birokracije u prastara imovinska prava domaćeg svijeta.

Čuvanje šuma u ovim prilikama nije moglo imati vidnih rezultata. Sucima se, županima i glavarima sela i općina stavlja u dužnost, da na svom područnom teritoriju osobno vrše preglede šuma i da pritom naročito paze na izvršavanje lugarske službe. Zapravo je to za navedene funkcionare sekundarna — usputna — dužnost, koja je, s obzirom na prostor pokriven šumom, praktički vrlo teško izvodiva. Ništa nije vjerojatnije

nego da su ovaj odiozni zadatak izbjegavali — koliko zbog težine izvođenja, toliko i zbog bojazni pred ogorčenim stanovništvom. Na to nas donekle upućuje i propis koji govori o dužnostima lugara, jer se u njemu pridaje velika važnost sprečavanju ZLOBNOG oštećivanja, krčenja, uništavanja podmlatka i krađe hrastovih sjemenjaka. A to su sve prijestupi koji se i danas čine više iz pakosti i osvete, nego iz stvarne koristi za štetočinca.

Propisi i naređenja stavljaju u dužnost sucima, županima i glavarima da svake treće godine sazovu skupštinu najodličnijih žitelja, koja će većinom glasova izabrati čuvare šuma, odnosno lugarsko osoblje. Kako se vidi, sam narod iz svoje sredine bira organe javne straže, koji će mu braniti korišćenje vlastitih šuma, a za korist mletačke trgovačke i ratne flote. Lugar je u stvari po narodu izabran tuđinski plaćenik, čija služba normalno traje tri godine, a poslije se on vraća natrag među svoje domoroce. Lako je sada shvatiti da su ovakvi organi vršili svoju dužnost samo onda kada su bili na oku mletačke inspekcije, ali su pritom dobro pazili da se ne zamjere svojim zemljacima. Državna bi uprava u takovim prilikama daleko bolje postupila da je na Krk dovodila čuvare iz drugih, više udaljenih svojih teritorija, jer takovi ne bi imali mnogo obzira prema domaćem stanovništvu. I tu nalazimo još jedan uzrok slabosti u zaštiti šuma.

S obzirom na opasnost od požara, koja je naročito velika za vrijeme velikih ljetnih suša, naređenje zabranjuje svako podizanje ugljenica (kopa) i vapnenica (klaka), bilo u samoj šumi, bilo u njezinoj blizini. Paljenje se ugljena, kao i izgradnja vapnenica, moglo dopustiti jedino u udaljenosti od dvije milje od šume. Ali za takvu je gradnju trebalo ishoditi odobrenje čak od mletačkog senata. Inače, ova zabrana za šume kvarnerskog primorja ne znači ništa novo, jer je poznata već iz propisa čl. 9 Šumskog Reda za bakarski dominij iz 1767. godine.

Eksploatacija: Prema naređenju svrha je čitavog šumskog gospodarstva uzgoj hrastovih sastojina za brodograđevne potrebe. Pronalaženje najpovoljnijih metoda uzgoja nije jednostavan niti lak posao, pa se povjerava specijalnoj ustanovi tzv. NADINTENDANCI, da na temelju stručnih načela izdaje naređenja i uputstva glede izvođenja redovnih sječa i proređivanja u svim državnim i privatnim šumama, svakako s ciljem prirodnog pomlađenja i njege sastojina. U prvom se osmogodišnjem turnusu privode sječi sva za arsenal uporabiva stara hrastova stabla. Sječe se, koliko iz uzgojnih, toliko i iz tehnoloških razloga moraju obavljati u toku zimskog perioda tj. u intervalu od novembra do aprila. Kod prorednih sjekova najglavnije je paziti na to, da se hrastova stabla srednje dobe ali zakrivljenog uzrasta ostave netaknuta u međusobnoj primjerenoj udaljenosti. Propisi razlikuju dvije vrste proreda: jači i slabiji. Jači se prored izvodi u sastojinama koje se nalaze na lošim staništima, jer u njima, po shvaćanju sastavljača propisa, nema dovoljno hraniva. Slabiji pak prored dolazi u obzir kod sastojina na vlažnom i dobrom zemljištu, te na vjetrovitim položajima. Prored se provodi i u sastojinama gdje su stabla ravna, i to sa svrhom da se postigne veća visina i što moguće

manja krošnja. Kod obih se načina proreda iz šume uklanjaju stabla drugih vrsta u korist hrasta, tj. vrši se neke vrste čišćenje »od zle varste kako će iziskati običaj dobrog težanja«. Osim toga, uporedo se s proredom (bilo jačim ili slabijim) vrši na preostalim stablima kljaštrenje neupotrebitivih i natrulih grana u cilju da se bolje razviju zakrivljene zdrave grane. Kljaštrenje se ipak vrši samo toliko da se stablo očisti od najdonjih grana, jer će se na taj način, po tekstu propisa, stablo najbolje sačuvati, a spriječiti će se ulaz vode kroz ranjena mjesta.

Kod redovnih sječa uklanjaju se i cerova stabla, jer ona zapremaju prostor hrastovih stabala, a nisu podesna za brodogradnju. Na mjestima na kojima nije bilo hrastovih stabala, ali inače stanišni uvjeti pogoduju uzgoju ove vrste, propisano je i vještačko unašanje hrastova putem sadnje žira. Kod toga se, prema propisima, ima »sijati u njih želud najbolje varste«.

Poslovi se sječe i proreda izvode pod nadzorom organa nadintendance, koji u toku rada daju područnim kapetanima potrebna uputstva. Kapetani su izvršni organi nadintendance, s najvažnijim zadatkom da rukovode sječama i da »budući oni naučni u zgrade broda« vrše procjene stabala da bi utvrdili za koje će se dijelove broskog trupa upotrijebiti pojedini komad. Oni donose i odluke koja se stabla ili njihovi dijelovi moraju otpremiti u kuću arsenala, a koja se opet prepuštaju za slobodnu trgovinu. Na sortimente se slobodne trgovine udara žig sv. Marka uz dodatak slova »P. L.« ili »P. R.« (P = pianta, L = licenziato, R = ricavato). Kapetani vrše i konsignaciju stojećih stabala, ali kod toga, kako je već istaknuto, obilježavaju ne samo ona stabla koja se imaju posjeći već i ona koja će ostati u sastojini (»bolonci«). Prva se obilježavaju na panju, a druga u višim dijelovima debla (po originalnom tekstu: »žigati na reku stabla koja imau se razoriti i na varhu koja imau se dohraniti u dubravah da rastu«). Stabla i drvni sortimenti određeni za potrebe države dobivaju žig posebnim čekićima (»mlatima osobitimi«), koje su organi vlasti naročito čuvali da bi se spriječile zlouporabe kod konsignacije. Ti su čekići »uzeti u stražu gdi imau se čuvati na svarnutje sloboda himbenih«.

Bilo bi neispravno iznositi samo negativne strane mletačkih propisa, koji su silom prilika uza svu dobru volju naredbodavca više škodili nego koristili šumskom gospodarstvu. Mi smo vidjeli da naređenje poznaje zabranu paše, zaštitu od požara, forsiranje vrednijih a uklanjanje manje vrijednih vrsta drveća, poznaje prve početke prirodnog pomlađivanja a iznad svega i ulogu proreda, koji u to vrijeme nije poznat u našim krajevima. Ali sve te korisne mjere nisu imale niti mogle imati učinka, iz jednostavnog razloga što je šumovlasnik smatrao da mu je otet posjed, pa je čak imao veći interes za njegovo razaranje. Iza radikalnih sječa slijedila je paša, koja je uz klimatske nepogode (djelovanje vode, odnosno suše) i lako propusnu mineralnu podlogu (vapnenac) dovršila djelo razaranja.

Prije gotovo jednog stoljeća glasoviti poznavalac jadranskog krša J. WESSELY zapisao je za bivši mletački teritorij Dalmacije i Istre slijedeću konstataciju:²⁹

»Wie blind auch ein seiner Klugheit willen vielgerühmtes Volk hinsichtlich des Waldes sein kann, beweisen ja die Nachbarprovinzen Kroatiens: Dalmatien und Istrien. Hier hat einstens der stolze Löwe von St. Marcus geherrscht und dem Lande eine in mancher Hinsicht hohe Cultur verliehen, deren Anzeichen allenthalben noch heute unsere Bewunderung erregen. Und gleichvoll ist die Verkarstung hier bereits unter jener mächtigen und aufgeklärten Regierung vor sich gegangen und hat daher einen Grad erreicht, welcher denjenigen der Militärgrenze bei weiten übertrifft, und den Boden einer Productionslosigkeit und die Bevölkerung einer Verarmung zuführte, welche nur durch ganz ausserordentliche Mittel und auch durch diese ganz behoben werden können«.

Mi ne znamo, kojim se vrelima služio ovaj priznati šumarski stručnjak. Možemo prihvatiti njegove tvrdnje, ali s tim da naš narod nije od mletačke civilizacije imao nikakvih koristi već samo nedogledne štete.³⁰ Taj narod, koji je za mletačku gospodu bio rob, stvar i ništa više (S. LJUBIĆ, *Intorno la questione dalmatica*, 1861) mora još i danas, nakon dva stoljeća, pa čak i u daljoj budućnosti, ispravljati posljedice mletačke pljačke.

BILJEŠKE:

¹ Prednja je tabela izrađena na temelju objavljenih statističkih podataka iz djela:

a) za 1930. godinu; J. Balen: *Naš goli Krš*, Zagreb 1931. str. 62—63.

b) za 1938. godinu; *Statistika šuma i šumske privrede za 1938. godinu*, Ministarstvo šuma i rudnika, Beograd 1940, str. 14.

c) za 1964. godinu; Stjepan Frančičković i dr., *Cestovne saobraćajnice riječkog kotara*, II, Dokumentarni dio, elaborat Ekonomskog instituta, Rijeka 1966, tabela 11.

² Podaci su uzeti iz djela:

a) za 1930. godinu; J. Balen, n. dj. str. 63,

b) za 1964. godinu; S. Frančičković, n. dj., t. 11,

c) za 1966. godinu; *Statistički godišnjak SFRJ*, Beograd, 1967, str. 546.

³ Obračunato prema podacima *Statistike*, n. dj., str. 52—66.

⁴ Obračunato prema podacima *Statističkog godišnjaka SFRJ*, Beograd 1965, str. 610 i dalje.

⁵ Nada Klaić: *Krk, historija*, Enciklopedija Jugoslavije 5, Zagreb MCMLXII, str. 421.

⁶ Katastrofa Frankapana i Zrinskih u drugj polovini 17. st. (1671. godina) nije uslijedila zbog turske najezde unatoč višestoljetnog ratovanja. Ona pada u vrijeme kada bečki dvor udara temelje apsolutne monarhije putem centralizacije državne uprave. U tom je nastojanju već samo postojanje jednog vojnički i politički jakog plemstva bila krupna zapreka, jer se ovo plemstvo nije htjelo podrediti bečkom centralizmu. Potreba da se ono ukloni bila

je utoliko veća što je to plemstvo držalo ogromne posjede u primorskom dijelu carstva kuda se imala kretati buduća trgovina Austrije.

⁷ Vjekoslav Klaić: *Krčki knezovi Frankopani*, MH, Zagreb 1901, str. 120—121.

⁸ V. Klaić: *Krčki*, n. d., str. 128.

⁹ Kauders A.: *Prilog historiji šumarstva Istre i Krka*. Pola stoljeća šumarstva 1876—1926, Zagreb 1926, str. 165.

¹⁰ Nikola Žic: *Istra II*, Zagreb 1937, str. 34.

¹¹ Franjo Rački i dr.: *Statuta lingua croatica conscripta*, Vol. IV, dio I, Zagreb 1890, str. 158.

¹² Ivan Kukuljević: *Arhiv za povjesnicu jugoslovensku*, III knjiga. Zagreb 1854, str. 156—166.

¹³ Ratimir Kalmeta: *Ekonomsko-geografski prikaz riječkog kotara prema stanju na koncu 1964. godine*, manuskript, Rijeka 1965.

¹⁴ V. Klaić: *Krčki*, n. dj., str. 32.

¹⁵ *Isti*, n. dj., str. 32, navodi da je u srednjem vijeku vodio preko kanala Maltempo most s otoka Krka na kopno u Vinodol. Gornji je citat uzet iz djela Sime Ljubića, *Commissiones et relationes venetae*, Zagreb MSHSM 1877—1880, str. 92.

Razumljivo je da se ovdje ne radi o mostovnoj konstrukciji današnjeg tipa, već vjerojatno o neke vrste primitivnom trajektu, koji je vezivao otok s obalom kontinenta. Postoji još i mišljenje da se pod mletačkim izrazom »ponta« u citiranom tekstu ima razumjeti izbočina u more (rt, punta). Međutim, pod tom pretpostavkom citirana rečenica A. Vinciguierre gubi svoj smisao.

¹⁶ Vasilich G.: *Statuto della città di Veglia*, Atti e memorie della Società di Archeologia e Storia Patria, I, 3—4, Parenzo 1885, str. 237.

¹⁷ *Isti*, str. 237—238.

¹⁸ *Isti*, str. 237.

¹⁹ V. Klaić, *Krčki*, str. 304.

²⁰ Šime Ljubić: *Commissiones et relationes venetae* MSHSM, Zadreb 1868, str. 39.

²¹ S. Ljubić: n. dj., Zagreb, 1877, str. 261.

²² S. Ljubić: n. dj., Zagreb 1880, str. 61.

²³ S. Ljubić: n. dj., Zagreb 1880, str. 131.

²⁴ S. Ljubić, n. dj., Zagreb 1880. str. 272.

²⁵ Ispor. Vladislav Brusić, *Bilješke iz povijesti otoka Krka*, manuskript, Košljun (saopćenje N. Španjola, februar 1968). Rad prof. Alfonsa Kaudersa »Prilog historiji šumarstva Istre i Krka« objavljen je u kompendijalnom djelu »Pola stoljeća šumarstva« jubilarna edicija Jugosl. šumar. udruženja u Zagrebu 1926.

²⁶ Iz Amerike (nakon otkrića) dolaze velike količine zlata i srebra u Evropu, gdje je opća civilizacija u to doba već postigla vrlo visok stepen. Izmjena dobara vrlo je živa, te sve više napreduje, jer ju pospješuju velike količine zlata i srebra koje kolaju Evropom, te postaju sve važnije mjerilo svih vrijednosti. Sve više raste općenita težnja za posjedom zlata, jer se pomoću njega mogu pribaviti sva druga poznata dobra.« Pipan R.: *Utjecaji gospodarskog liberalizma na šume i šumarstvo*, Šumarski List, Zagreb 1932, str. 649—650.

²⁷ G. East: *Poviestni zemljopis Evrope (An Historical Geography of Europe)*, Zagreb MH 1944. str. 292.

²⁸ Privredna je negativna strana motovunske šume upravo u tome što ju je mletačka uprava nasilno održala na zemljištu na koje šuma ne spada, a s druge strane dozvolila je slobodne sječe na apsolutnom šumskom tlu okol-

nih strmina. Danas bi ukloniti šumu u dolini Mirne značilo izazvati još veće zlo, jer bi brojni divlji potoci okolnih goleti razorili i ono zemljište koje sada zaštićuje motovunska šuma. S tim, naravno, nema nikakve veze okolnost da je motovunska šuma bila predmet vlasničkog spora između mletačke države i motovunske općine.

²⁹ J. Wessely: *Das Karstgebieth des Militär-Kroatiens und seine Rettung, dann die Karstfrage überhaupt*, Zagreb 1876, str. 14.

³⁰ Na početku smo ovog prikaza iznijeli da šumsko tlo na otoku Krku zaprema okruglo trećinu čitavog teritorija, odnosno zaokruženo 14.000 hektara. Pod pretpostavkom sklopljenih sastojina na toj površini možemo računati s minimalnim prirastom po masi od 4 m³/ha, a to bi po načelu potrajnog gospodarenja godišnje iznosilo ukupno 56.000 m³ (zaokruženo). Umjesto toga, današnje progaljane izdanače po podacima Statističkog godišnjaka SFRJ daju u minulom periodu:

1962. god.	4.208 m ³
1963. god.	4.229 m ³
1964. god.	3.553 m ³
1965. god.	3.302 m ³
1966. god.	4.753 m ³
1967. god.	1.980 m ³

a to znači godišnji prosjek od 3.670 m³, odnosno oko 15 puta manje nego što bi te površine mogle davati u sačuvanom stanju šumskih sastojina.

Riassunto

L'ECONOMIA FORESTALE VENEZIANA SULL'ISOLA DI VEGLIA

Nella parte introduttiva l'autore ci dà un'analisi dello stato attuale dell'isola di Veglia di cui 1/3 del territorio assoluto appartiene al suolo bosche-reccio però si tratta soltanto di macchia di alberi frondiferi e di pietraia contenente appena 16 m³ di massa legnosa per ettaro. Questa inconvenienza ha le sue origini in un passato remoto, specialmente nel periodo dal 1481 al 1797, quando viene attuato un diboscamento radicale da parte dell'amministrazione veneziana per le occorrenze del suo arsenale. Il taglio d'alberi allo scopo di fornire il materiale da costruzione navale fu causa prima ma non unica del diboscamento. La distruzione dopo il diboscamento andava sempre accettuandosi a causa di un'irragionevole pastura e sotto l'azione corrosiva ed erosiva dell'acqua ed il vento sul terreno calcareo molto permeabile.

L'autore ha pubblicato pure la testimonianze di noti funzionari della Repubblica, concernenti le devastazioni e le vane petizioni inviate al doge ed il suo governo con la speranza che venisse impedito il diboscamento.

All'articolo è allegato un disegno rappresentante lo stato attuale del patrimonio silvano dell'isola dopo i secoli dell'economia veneziana.

Traduzione di Oskar Kisić

**KRČKI
ZBORNIK**

1

**KRK
1970**

KRČKI ZBORNIK

POVIJESNOG DRUŠTVA OTOKA KRKA
PODRUŽNICE POVIJESNOG DRUŠTVA HRVATSKE

SVEZAK 1

Urednički odbor:

dr BRANKO FUČIĆ

PETAR STRČIĆ (glavni urednik)

dr NIKOLA ŠPANJOL

RIKARD ŽIĆ

RUDOLF ŽIĆ

Ovaj je svezak uredio:

PETAR STRČIĆ

Nacrt korica:

dr BRANKO FUČIĆ